

بسم الله الرحمن الرحيم

www.ketab.ir

☐ دائرة المعارف نگاری
با رویکرد به
دائرة المعارف قرآن کریم

موضوع:
فرهنگ و دائرة المعارف: ۹۰ (کلیات: ۱۶۷)

گروه مخاطب:
- تخصصی (طلاب، دانشجویان، پژوهشگران و اساتید حوزه و دانشگاه)

شماره انتشار کتاب (چاپ اول): ۲۱۶۳
مسلسل انتشار (چاپ اول و باز چاپ): ۵۵۰۱

کتابهای پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی / ۴۴۲
کتابهای مرکز فرهنگ و معارف قرآن / ۱۱۶

مؤنی، علی اکبر، ۱۳۴۸ -

دائرة المعارف نگاری با رویکرد به دائرة المعارف قرآن کریم / علی اکبر مؤنی؛ تهیه پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، مرکز فرهنگ و معارف قرآن. - قم: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، ۱۳۹۱.
[۲۵۶] ص. - (مؤسسه بوستان کتاب؛ ۲۱۶۳. کتابهای پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی؛ ۴۴۲. کتابهای مرکز فرهنگ و معارف قرآن؛ ۱۱۶) (کلیات؛ ۱۶۷. فرهنگ و دائرة المعارف؛ ۹۰)

ISBN 978-964-09-1302-4

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

Aliakbar Momeni. Writing encyclopedia with an approach to the
encyclopedia of the Holy Quran

ص. ع. به انگلیسی:

۱. دائرة المعارف قرآن کریم - نقد و تفسیر. ۲. قرآن - دائرة المعارف ها. ۳. دائرة المعارف ها و واژه نامه ها - نویسنده گی. ۴. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی. معاونت پژوهشی. مرکز فرهنگ و معارف قرآن. ب. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. مؤسسه بوستان کتاب. ج. عنوان. د. عنوان: دائرة المعارف قرآن کریم.

۲۹۷ / ۱۳

م ۲۰۸ د ۶۶ / ۹ BP

شماره کتاب شناسی ملی: ۳۰۳۲۳۷۸

۱۳۹۱

دائرة المعارف نگاری

با رویکرد به

دائرة المعارف قرآن کریم

علی اکبر مؤمنی

تهیه: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

مرکز فرهنگ و معارف قرآن

بیت

۱۳۹۱

دائرة المعارف نگاری با رویکرد به دائرة المعارف قرآن کریم

- نویسنده: علی اکبر مؤمنی
- تهیه: پژوهشگاه عارم و فرهنگ اسلامی، مرکز فرهنگ و معارف قرآن
- ناشر: مؤسسه بوستان کتاب
- (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی - دور علمیه قم)
- لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب
- نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۱ • شماره کتاب: ۲۸۰۰ • بهای: ۶۵۰۰ تومان

تمامی حقوق © محفوظ است

printed in the Islamic Republic of Iran

- دفتر مرکزی: قم، خ شهدا (صفائی)، ص پ ۹۱۷ / ۳۷۱۸۵، تلفن: ۷-۷۷۲۱۱۵۵ - ۷۷۲۲۱۵۲، فکس: ۷۷۲۳۴۲۶
- فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهدا (عرضه ۱۲۰۰۰ عنوان کتاب با همکاری ۱۷۰ ناشر)
- فروش عمده و مرکز اطلاع رسانی: قم، چهارراه شهدا، جنب ورودی دفتر تبلیغات اسلامی، تلفن: ۷۷۲۱۱۷۰
- فروشگاه شماره ۲: تهران، میدان فلسطین، خ طوس، کوچه تبریز، پلاک ۳۰، تلفن: ۸۸۹۵۶۹۲۲ - ۰۹۳۹۵۹۹۲۰۸۹
- فروشگاه شماره ۳: مشهد، چهارراه خسروی، مجتمع یاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۲۲۳۳۶۷۲
- فروشگاه شماره ۴: اصفهان، چهار راه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۲۲۲۰۳۷۰
- فروشگاه شماره ۵: اصفهان، میدان انقلاب، جنب سینما ساحل، تلفن: ۲۲۲۱۷۱۲
- بخش پکتا (بخش کتب اسلامی و انسانی)، تهران، خ حافظ، نرسیده به چهار راه کالج، نبش کوچه بامشاد، تلفن: ۸۸۹۴۰۳۰۳

طراحی و تایپ: تیم طراحی و تایپ بوستان کتاب (SMS) - شماره تماس: ۰۲۱-۸۸۹۵۶۹۲۲ - ۰۹۳۹۵۹۹۲۰۸۹ - ۰۲۱-۸۸۹۴۰۳۰۳ - ۰۲۱-۸۸۹۵۶۹۲۲

پست الکترونیک مؤسسه: E-mail: info@bustaneketab.com

جدیدترین آثار مؤسسه و آشنایی بیشتر با آن در وب سایت: <http://www.bustaneketab.com>

با قدردانی از همکاریانی که در تولید این اثر نقش داشته اند:

- اعضای شورای بررسی آثار • دبیر شورای کتاب: جواد آهنگر • ویراستار: ابوالفضل طریقه دار • چکیده عربی: خلیل المصامی • چکیده انگلیسی: یحیی داوری • فیبا: مصطفی محفوظی • مسئول واحد حروف نگاری: احمد مؤمنی • حروف نگار: فاطمه حیدری نژاد • اصلاحات حروف نگاری: مهدیه قربان دوست • صفحه آرایی: فاطمه حیدری نژاد و احمد مؤمنی • کارشناس و کنترل نمونه خوانی: محمدجواد مصطفوی • کنترل فنی صفحه آرایی: سیدرضا موسوی منش • کارشناس طراحی و گرافیک: مسعود نجابتی • طراح جلد: هادی ممزی • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی • اداره آماده سازی: حمید رضا تیموری • اداره چاپخانه: مجید مهدوی و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی.

فهرست مطالب

۱۳		سخنی با خواننده
۱۵		مقدمه

فصل اول

معرفی دایرةالمعارف قرآن کریم

۱۹		دایرةالمعارف قرآن کریم در یک نگاه؛ علی خراسانی
۱۹		۱. تعریف و پیشینه دایرةالمعارف نویسی
۲۱		۲. پیشینه تدوین دایرةالمعارف (گونه)های قرآنی
۲۲		۳. اهداف، امتیازها و قلمرو موضوعی دایرةالمعارف قرآن کریم
۲۲		الف) اهداف
۲۲		ب) امتیازها
۲۴		ج) قلمرو موضوعی
۲۵		۴. چشم انداز
۲۶		۵. بیکرة دایرةالمعارف (اجزای مقالات)
۲۶		یک. مدخل

۲۹	دو. شناسه
۳۰	سه. بدنه
۳۱	چهار. منابع
۳۱	پنج. امضا
۳۱	۶. اصول تنظیم مقالات
۳۱	۱. زبان و سبک
۳۲	۲. آیات و روایات
۳۲	یک. آیات
۳۳	دو. روایات
۳۴	۳. ارجاعات
۳۴	۴. مأخذنگاری
۳۵	۷. تشکیلات و گردش کار
۳۵	۱. ساختار سازمانی دایرة المعارف قرآن کریم
۳۶	۲. شرح وظایف
۳۶	یک. مسئول و سرپرست علمی
۳۶	دو. شورای علمی
۳۶	سه. بخش های علمی
۳۷	چهار. بخش گزینش مدخل ها
۳۸	پنج. تشکیل پرونده علمی
۴۰	شش. تدوین مقاله
۴۰	هفت. ویرایش
۴۰	هشت. مقابله علمی
۴۱	نه. پشتیبانی

۴۲	۳. گردش کار
۴۲	۴. سیر آماده سازی مقالات
۴۳	اصول و ضوابط دایرة المعارف نویسی؛ گفت وگو با استاد سید محمد کاظم موسوی بجنوردی

فصل دوم

نقش و جایگاه دایرة المعارف قرآن

کریم در پژوهش های قرآنی

۶۵	ویژگی ها و امتیازهای دایرة المعارف قرآن کریم؛ گفت وگو با استاد بهاء الدین خرمشاهی
	نگاهی تحلیلی به مدخل ها و مقالات دایرة المعارف قرآن کریم؛ گفت وگو با حجة الاسلام والمسلمین
۹۱	حسن طارمی راد
	نقش بایسته دایرة المعارف قرآن در گسترش و تعمیق پژوهش های قرآنی؛ گفت وگو با حجة الاسلام
۱۲۳	والمسلمین مهدوی راد

فصل سوم

بررسی تطبیقی دایرة المعارف قرآن کریم

۱۵۱	مقایسه دایرة المعارف قرآن کریم با دایرة المعارف قرآن لایدن؛ دکتر محمد علی رضایی اصفهانی
۱۵۱	اشاره
۱۵۱	درآمد
۱۵۲	مفهوم شناسی دایرة المعارف
۱۵۳	ویژگی های دایرة المعارف مطلوب
۱۵۴	دایرة المعارف نگاری قرآنی
۱۵۶	بررسی دو دایرة المعارف بزرگ قرآنی
۱۵۶	اول: دایرة المعارف قرآن لایدن: (Encyclopoedia of the Quran)

تعریف	۱۵۷
نهاد سرپرستی	۱۵۷
مراحل اجرایی	۱۵۷
اهداف	۱۵۸
رویکردها	۱۵۸
ساختار علمی	۱۵۹
الف: نقاط قوت دایرة المعارف لایدن	۱۶۰
ب: نقاط ضعف دایرة المعارف لایدن	۱۶۱
۱. عام تحقیق موشکافانه	۱۶۱
۲. مشکلات روش شناختی در معرفی تفاسیر	۱۶۲
۳. تکرار مطالب بی اساس و تهافت های مستشرقان گذشته، نسبت به قرآن	۱۶۴
۴. تناقض درونی در دایرة المعارف لایدن	۱۶۶
۵. جمع آوری نکردن تمام اطلاعات لازم در یک زمینه	۱۶۷
۶. تحمیل نظر بر قرآن	۱۶۹
۷. القای پیش فرض های نویسنده بر خواننده دایرة المعارف	۱۷۰
دوم: دایرة المعارف قرآن کریم	۱۷۱
نهاد سرپرستی	۱۷۱
مراحل اجرایی	۱۷۲
اهداف	۱۷۲
رویکردها	۱۷۳
ساختار علمی	۱۷۴
بررسی	۱۷۵
الف) نقاط قوت دایرة المعارف قرآن کریم	۱۷۵

۱۷۶	ب) کاستی های دایرة المعارف قرآن کریم
۱۷۸	جمع بندی
۱۸۳	مقایسه دایرة المعارف قرآن کریم با دایرة المعارف اسلام؛ سید علی سادات فخر
۱۸۳	هنر دایرة المعارف نویسی
۱۸۵	به عنوان فهرست
۱۸۵	مقایسه تعهدها و گرایش های دایرة المعارف نویسان
۱۸۵	۱. نویسندگان دایرة المعارف اسلام
۱۸۸	۲. نویسندگان دایرة المعارف قرآن کریم
۱۸۹	مدخل ها، مترادفات و ارجاع ها
۱۸۹	۱. مدخل گزینی
۱۸۹	مدخل گزینی دایرة المعارف اسلام
۱۸۹	مدخل گزینی دایرة المعارف قرآن کریم
۱۸۹	مقایسه مدخل گزینی این دو دایرة المعارف
۱۹۰	۲. قلمرو و مدخل ها
۱۹۰	قلمرو و مدخل های دایرة المعارف اسلام
۱۹۰	قلمرو و مدخل های دایرة المعارف قرآن کریم
۱۹۰	مقایسه قلمرو و مدخل ها
۱۹۱	۳. چینش مدخل ها
۱۹۱	چینش مدخل ها در دایرة المعارف اسلام و دایرة المعارف قرآن کریم
۱۹۱	۴. ارجاع مدخل های مترادف
۱۹۱	ارجاع مدخل ها در دایرة المعارف اسلام و دایرة المعارف قرآن کریم
۱۹۱	۵. فهرست همه مدخل ها
۱۹۱	فهرست مدخل ها در دایرة المعارف اسلام

۱۹۲	فهرست مدخل ها در دایرة المعارف قرآن کریم
۱۹۲	مقایسه فهرست مدخل ها
۱۹۲	محتوای مقالات، جامعیت، چینش محتوا، صیغه مقاله
۱۹۲	۱. محتوای مقالات
۱۹۲	۱.۱. ابو ایوب انصاری در دایرة المعارف اسلام
۱۹۳	۲.۱. ابو ایوب انصاری در دایرة المعارف قرآن کریم
۱۹۳	مقایسه دو مقاله در باره ابو ایوب انصاری
۱۹۴	۳.۱. ابو عبیده جراح در دایرة المعارف اسلام
۱۹۴	۴.۱. ابو عبیده جراح در دایرة المعارف قرآن کریم
۱۹۵	مقایسه دو مقاله در باره ابو عبیده جراح
۱۹۶	۵.۱. الاخر در دایرة المعارف اسلام
۱۹۶	۶.۱. آخر در دایرة المعارف قرآن کریم
۱۹۷	مقایسه دو مقاله در باره آخر
۱۹۷	۷.۱. آخرت در دایرة المعارف اسلام
۱۹۷	۸.۱. آخرت در دایرة المعارف قرآن کریم
۱۹۸	مقایسه دو مقاله در باره آخرت
۱۹۸	۲. جامعیت محتوا
۱۹۸	۳. چینش محتوا
۱۹۹	۴. صیغه مقاله
۲۰۰	منابع و مستندات مقالات
۲۰۰	۱. اعتبار و اصالت منابع
۲۰۱	۲. جامعیت منابع
۲۰۲	۳. چگونگی نشانی دهی

۲۰۲	۴. کتاب‌شناسی تفصیلی
۲۰۲	۱.۴. کتاب‌شناسی آخر مقاله
۲۰۳	۲.۴. کتاب‌شناسی پایان جلد

فصل چهارم

دایرةالمعارف قرآن کریم در ترازوی نقد

۲۰۷	نگاهی به کاستی‌های دایرةالمعارف قرآن کریم؛ علی اکبر مؤمنی
۲۰۷	درآمد
۲۰۹	کاستی‌های دایرةالمعارف قرآن کریم
۲۰۹	۱. ساماندهی نامناسب
۲۱۰	۲. ناهم‌انگهی در مقالات هم‌سوره
۲۱۰	۱-۲. سوره‌ها
۲۱۱	۲-۲. اعلام
۲۱۲	۳. ناهم‌انگهی در حجم مقالات
۲۱۴	۴. ناهم‌انگهی در شناسه‌ها
۲۱۶	۵. خروج موضوعی
۲۱۷	۶. عدم بهره‌مندی از اندیشه‌های جدید
۲۱۸	۷. کم‌توجهی به موضوعات میان‌رشته‌ای
۲۱۸	۸. نارسایی در بازایی اطلاعات
۲۲۰	۹. غلط‌های تایپی
۲۲۳	دایرةالمعارف قرآن کریم از نگاه اصول تدوین دایرةالمعارف‌ها؛ دکتر محمد علی لسانی فشارکی
۲۲۳	اشاره
۲۲۳	بایدها و نبایدها (مبانی) در تدوین دایرةالمعارف قرآن کریم

- اصول نگارش مقالات (ساختار مقالات) در دایرة المعارف قرآن کریم ۲۲۸
۱. ساختار مقالات مرتبط با علوم قرآنی ۲۲۸
۲. ساختار مقالات مرتبط با معارف قرآنی ۲۳۰
- بررسی های «پراکنده» اجمالی از مجلدات اول تا سوم دایرة المعارف قرآن کریم ۲۳۴
- پیشنادهایی در جهت بازنگری در شیوه های تألیف و نشر و تدوین دایرة المعارف ۲۴۰
- قرآن کریم ۲۴۰
- نگاهی به مجلد پنجم دایرة المعارف قرآن کریم در ساحت ویوایش؛ سیدابوالقاسم حسینی (زرفا) ۲۴۱
- یک) واژگان نادرست ۲۴۲
- دو) تعبیر غلیظ عربی یا علمی تون حوزه های علمی ۲۴۳
- سه) تکرارهای آزارنده ۲۴۵
- چهار) نارسایی های دستوری ۲۴۵
- پنج) تسامح های شکلی ۲۴۷
- شش) تأملی در شناسه ها ۲۴۸
- هفت) سجاوندی ۲۴۸

سخنی با خواننده

مرکز فرهنگ و معارف قرآن، مهم‌ترین مرکز قرآن پژوهی کشور است که ضمن برخورداری از پژوهش‌گران توانمند، تجارب گران‌بهایی در زمینه پژوهش‌های قرآنی اندوخته و تاکنون خدمات ارزشمندی به جامعه علمی ارائه نموده است. دایرةالمعارف قرآن کریم، یکی از آثار ارزشمند مرکز فرهنگ و معارف قرآن است که توسط پژوهش‌گران این مرکز تدوین شده است. این دایرةالمعارف با سه هزار مدخل اصلی و هزاران موضوع فرعی، مهم‌ترین دایرةالمعارف قرآن کریم در جهان اسلام است.

انتشار جلدهای نخست این مجموعه، استقبال گرم قرآن‌پژوهان و محققان را به دنبال داشت. به منظور معرفی بیشتر و بیان ویژگی‌ها، کاستی‌ها و راه‌کارهای تکمیل این اثر گران‌بها، دیدگاه‌های برخی از قرآن‌پژوهان و صاحب‌نظران با عنوان «دائرةالمعارف‌نگاری با رویکرد به دایرةالمعارف قرآن کریم» تقدیم علاقه‌مندان می‌شود. شایان ذکر است که هدف از تدوین این مجموعه استفاده از دیدگاه‌های صاحب‌نظران بوده و به منظور استفاده بیشتر از نقدها در تکمیل پروژه دایرةالمعارف، همه مقالات و مصاحبه‌ها در گروه دایرةالمعارف با دقت بررسی شد و اگر چه برخی از نقدها به پروژه وارد نبود، ولی از آن‌جا که بنابر پاسخ‌گویی نبوده،

تمامی نقدها و اشکالات ارائه شده است؛ از این رو عدم پاسخ‌گویی به معنای پذیرش نقدهای طرح شده نیست.

شایسته است از اندیشمندان و اساتید محترم آقایان: محمدعلی مهدوی راد، بهاء الدین خرمشاهی، سیدکاظم موسوی بجنوردی و حسن طارمی راد که در قالب گفت و گو، این مجموعه را یاری رساندند و هم‌چنین از نویسندگان محترم که با نگارش مقاله همراهی نمودند، صمیمانه سپاس‌گزاری نمایم. هم‌چنین از حجة الاسلام والمسلمین علی خراسانی مدیر محترم گروه دایرة المعارف‌ها و حجة الاسلام والمسلمین علی اکبر مؤمنی مسئول پروژه و حجة الاسلام والمسلمین علی اسلامی (مدیر ناظر پروژه که در فراهم آوردن این اثر همت گماردند، قدردانی نمایم.

محمد صادق یوسفی مقدم

مدیر مرکز فرهنگ و معارف قرآن

مقدمه

مجموعه دایرة المعارف قرآن کریم یکی از پروژه‌های مهم این مرکز است که تأثیر گذاری آن بر پژوهش‌های قرآنی امری روشن است.

یک اثر هرچه ارزشمند و عظیم‌تر باشد، پیراستگی آن از هرگونه کاستی و نادرستی نیز باید بیشتر باشد، از این رو نویسندگان مرکز فرهنگ و معارف قرآن، به نقد و بررسی منشورات خود که همگام با انتشار، آن‌ها را در معرض قضاوت صاحب نظران و قرآن پژوهان قرار می‌دهد، قابل تقدیر است.

هدف از تدوین این مجموعه، فراهم نمودن زمینه مناسب برای تکرش علمی و روش‌مند به بزرگ‌ترین دایرة المعارف قرآن کریم و نیز بررسی امتیازها و کاستی‌های آن است. این کتاب که مجموعه‌ای از مقالات و مصاحبه‌ها در زمینه معرفی، مقایسه و نقد دایرة المعارف است، حاوی چهار گفت‌وگو با صاحب نظران عرصه دایرة المعارف نویسی و کتب مرجع و شش مقاله از نویسندگان قرآن پژوه می‌باشد که در قالب چهار فصل ارائه می‌شود: در فصل اول، دایرة المعارف قرآن کریم معرفی گردیده و از ضوابط دایرة المعارف نویسی سخن گفته شده، در فصل دوم، نقش و جایگاه دایرة المعارف قرآن در پژوهش‌های قرآنی، مورد بحث قرار گرفته، در فصل سوم، دایرة المعارف قرآن کریم با دایرة المعارف لایدن و دایرة المعارف اسلام، مقایسه

شده، و در فصل چهارم، کاستی‌های دایرة المعارف قرآن کریم، مورد بررسی قرار گرفته است.

در پایان، ضمن آرزوی توفیق روزافزون برای مشتاقان و علاقه‌مندان به قرآن کریم، از حجة الاسلام والمسلمین محمد صادق یوسفی مقدم مدیر محترم مرکز فرهنگ و معارف قرآن، حجة الاسلام والمسلمین علی خراسانی، مدیر گروه دایرة المعارف‌ها، حجة الاسلام والمسلمین علی اسلامی (مدبر)، ارزیاب پروژه، حجة الاسلام والمسلمین محمد سحرخوان مسئول مقابله و بازبینی گروه دایرة المعارف‌ها و نیز از دانشوران دلسوز و گران قدری که با ارائه دیدگاه‌ها و پیشنهادهای سازنده خود در جهت بارور شدن این کتاب، همکاری نمودند، کمال امتنان و سپاس‌گزاری را دارم.

علی اکبر مؤمنی

www.ketabonline.ir